

Стелла Кренцбах: живу ще завдяки УПА

(Свобода, 15 лютого 2008)

Цей матеріал був недавно вміщений на популярному веб-сайті „Майдан” з таким коротеньким вступом: „Майдан” публікує спогад дочки західньоукраїнського рабина, яка була спочатку в санітарній службі УПА, потім в розвідці УПА, потім знову в санітарній службі, а після переходу групи на Захід виїхала в Ізраїль. Просимо стурбованих правописом зайве не обурюватися з приводу слова „жид”. До 1939 року в Галичині слова „єврей” в правописі не було, ми залишили правопис авторки, тобто „жид” - певна річ, без жодних намірів щодо національної образи”. Вперше цю розповідь подано в книзі „В рядах УПА. Збірка споминів колишніх вояків УПА” (ред. д-р Петро Мірчук і В'ячеслав Давиденко "Пролог", Нью-Йорк, 1957).

Те, що я сьогодні живу й усю снагу моїх літ віддаю вільному Ізраїлеві, я завдячую лише Богові та УПА - Богові за те, що дав мені такі очі, як волошки українського поля, і золотисте волосся розлогих ланів пшениці, що я нічим не різнилася від дівчат української землі. Народилася я в містечку, що лежить за 75 кілометрів від Львова. Батька мого шанували в містечку не тільки жиди. Була це надзвичайно чесна людина, що життя своє вела згідно з Божими заповідями, що любила своє, але шанувала й чуже. Не дивно було, що батько мій жив у приязних відносинах з місцевий греко-католицьким якого часто заходив на дискусії про Біблію. Донька того ж священика, Оля, була моєю найщирішою товаришкою від першої кляси.

Після закінчення народної школи віддав мене батько до місцевої гімназії „Рідної Школи”, хоча була в місті теж польська державна гімназія. Батько казав, що в українській школі я переноситиму менше приниження. Але він дуже помилився, вживаючи слова “менше”. За вісім років навчання в українській школі я не зазнала жодного приниження. Товаришки уважали мене рівнорядною товаришкою, ставилися до мене, як до українки. В гімназії вивчила я докладно літературну українську мову, пізнала велич духу української літератури.

Дома виховували мене за старозаконним звичаєм. Говорили ми не діалектом, а чистою гебрійською мовою. Батьки змалку заціплювали в мене любов до Ізраїлю, такої ж поневоленої батьківщини, як і Україна. І тоді, коли я вже почала вглиблюватися в нутро своєї душі, я побачила, що моє серце поділене на дві рівні частини. В одній горить любов до Ізраїлю, в другій – до України.

В 1935 році я здала матуру і хотіла записатися у Львові на медичний факультет. Але моє подання відкинули разом з поданням 38 українців. Я була одинока жидівка, якої не прийняли. Тоді я записалася на філософію. Цього року виїхали до Палестини мої батьки, до яких я мала приїхати після закінчення студій. В червні 1939 року закінчила я студії і одержала докторський титул. 28 вересня мав відплисти до Палестини корабель, на який я мала зарезервований квиток. Але 1 вересня вибух-ла війна, і я не встигла виїхати зі Львова.

Нові господарі — більшовики спочатку ставилися до жидів прихильно. Я відразу одержала працю в середній школі, промовчавши, очевидно, моє соціальне походження. Але не минуло року, як одного ранку з'явилися в моїй хаті міліціонери і звели збирати речі в дорогу. Прийшов наказ вивозити жидів на Сибір. І тоді я почала збирати всі речі,

одягнулася в найліпше вбрання і думала піддатися долі. Перед виходом я попросилася до туалету. Мені дозволено. Там чекав мене ряту- нок. Я жила в партері, вікно туалету виходило на подвір'я, я вискочила через вікно і перехідною брамою втекла на іншу вулицю.

Весь час, аж до відходу більшовиків, я переховувалась в моєї товаришки Олі, доньки священника з нашого містечка. Оля ділилася зі мною останньою шкоринкою хліба, і була наче рідна сестра; вона ніколи не дала мені відчути того страху, який переживала через мене, наражуючи своє життя. Але і в неї, як і в мене, не було нікого. Мама не мала змалку. А батька вбили під час війни поляки - т. зв. Легіон смерти, що складався з кримінальних злочинців і був висланий палити українські села та вбивати свідомих українців.

Коли вступили у Львів німці, я була, мабуть, одинокою жидівкою, ще раділа їхньому приході. Я думала, що вони створять Україну, а самі підуть проти большевиків. Але як я болюче розчарувалася! Скоро моя радість перетворилася в жах. Те, що почали робити німці з жидами, а опісля з українцями, було ніщо інше, як тільки продовження більшовицької жорстокості.

Жила я далі з Олею, працювала кравчиною в українських домах. Документи мала на прізвище українське, обличчя моє не було підозріле, але нерви мої не витримували. Кожного дня я бачила великі колони жидів, що покірливо йшли на смерть в супроводі декількох поліцаїв. Мене брала лють за ту покірливість. Я затулювала рота, щоб не крикнути їм: „Киньтесь і вбийте тих кількох поліцаїв, вас переважна більшість, згинете і так, але як герої, а не як раби!". Я часто розмовляла про те з Олею, вона казала мені, що жида не здібні на геройські вчинки. Тоді я погоджувалася з нею.

Ох! Олею, щоб я могла оповісти тобі, як вміють по-геройськи боротися і вмирати сини Ізраїля, але ти напевне сама те бачиш... Життя у Львові ставало небезпечне і для українців.

Упоравшись з жидами, німці почали арештовувати українців. Тюрми заповнилися українською молоддю, інтелігенцією, а згодом і свідомими селянами. Часті розстріли, арешти і вивезення у Німеччину в концтабори були на денному порядку. Але українці за кров відплачували кров'ю, за смерть - смертю. Тоді вже доходили до мене вісті про УПА на Волині. З часом рух цей зріс і поширився по всій „звільненій" німцями Україні. Я здогадувалася, що Оля теж має зв'язки з УПА, бо одного дня з'явилася в нашій хаті машинка, на якій Оля писала всякого роду пропагандивні речі.

Часом Оля зникала, все в суботу ввечорі, і приїжджала в понеділок удосвіта, часто заболочена і втомлена. До нас почали заходити незнайомі мені хлопці і дівчата. Вони довго пересиджували в кімнаті Олі, або приходили тільки за ліками, що їх Оля приносила з аптеки, де працювала ляборанткою.

Двірник нашого дому був поляк. Він зауважив, що до нас заходить багато людей, і почав слідкувати за ними. Яюсь вибалакалася переді мною його жінка, кажучи, що на нас мають сусіди око. Я розказала про те Олі, і тоді візити до нас дещо припинились.

Але ми були вже підозрілі. Я відчувала, що одного дня нас арештують, нова хвиля нервового страху опанувала мене. Я вирішила записатися на працю до Німеччини, мені здавалося, що там безпечніше. Про цей свій плян я розповіла Олі. Вона відраджувала мені їхати, та я наполягала, мотивуючи тим, що для мене іншого виходу немає. Тоді вона запропонувала мені вступити в ряди Української Повстанської Армії. Пропозиція Олі видалася мені спасінням, і я прийняла її з великою радістю. Вся моя істота була

наелектризована ненавистю до ворога і жадобою помсти. А де ж найкраще могла я помститися, як не там? Було це 7 листопада 1943 року. „Як ти представила мене, Олю, як українку чи жидівку?“ - питала я, ідучи польовою доріжкою в сторону сіножатей біля лісу. „Будь спокійна, вони про тебе все знають і між ними можеш бути тим, чим ти є. Вони не ділять людей на раси, тільки на чесних і нечесних“. Я пішла з полегшею, слова Олі підбадьорили мене.

До липня 1944 року переховувалися ми в лісистих околицях біля Львова. Там перейшла я шестимісячний санітарний курс, який провадило двоє лікарів жидів і один українець. В нашій групі нарахувала я тоді 12 жидів, з цього вісім лікарів. Коли в липні 1944 року більшовики знову повернулися, я дістала наказ піти в містечко і працювати в місцевій міліції. Вісім місяців працювала я як секретарка начальника міліції. Начальник був жид, комуніст, завзятий партієць. Я удавала перед ним симпатичку комунізму. Вигадаючи різні історії про життя в „гетто“, я називала більшовиків моїми визволителями тощо. Начальник симпатизував мені, навіть робив мені подружні пропозиції. Я удавала закохану, і йому здавалося, що відносини між мною і ним щирі, приятні. Тим часом я була у постійному зв'язку з повстанцями. Я інформувала їх про все важливе, що вдалося мені підхопити в міліції.

Але одного дня на умовленому місці зі зв'язковим мене застукав сам начальник. Він зв'язкового важко поранив і, думаючи, що вбив, залишив на місці, а мене повіз у тюрму! Тим часом зв'язковий, очунявши, рештками сил доповз до своїх і розказав про арешт. Тюрма була заповнена переважно селянами, і то старшого віку. Вся молодь була в УПА. Протягом п'яти тижнів мене допитували 15 разів. Мене мучили і били. В мене на тілі досі знаки - наглядні свідки тих катувань. Я увесь час мовчала, ні словом не відзивалася, і мене почали досліджувати якимсь жахливим апаратом, чи я часом не оніміла. Я не могла витримати болю і крикнула. Мосю одинокою відповіддю на всі допити були зойки і стогін. А все ж таки одного дня відбувся суд і там почувала я ніби мої зізнання. Мене присудили на смерть, і цей вирок я прийняла з полегшею. Мене дали у камеру смертників. Нас було 24 в кімнатці, яка з трудом могла помістити 12 осіб. Між засудженими була 70-літня бабуся і 12-літня дівчинка. Останню засудили за те, що пасла корову під лісом - ніби на те, щоб повстанцям доставляти молоко.

Кожний з засуджених приписували звинувачення, яке було абсурдом. Коли погасили в коридорах світло, жінки вирішили всю ніч провести на молитві, щоб гідно зустріти вранці смерть. Стара бабуся зняла з грудей гарний хрестик, на якому блищало срібне знамя Розп'ятого Христа. Всі по черзі цілували хрест, а тоді почали шептати молитви. Я молилася з усіма, щиро. Не знаю, скільки часу пройшло, нам на молитві, як раптом почули ми стріли і метушню на коридорах. Стрілянина змагалася, ми не знали, що сталося, але якась надія вступила в наші серця. За деякий час двері нашої камери відчинилися, а в них стали хлопці, яких я знала з лісу. Тоді містечко оуло чотири дні в руках повстанців.

Від дня звільнення з тюрми життя моє тісно пов'язане з життям повстанців. Я переходила з ними з одного місця в друге, коли діставала наказ. Наша група складалась з 70 вояків, лікарів, трьох медсестер і ще чотирьох жінок. Літом 1945 року перейшли ми в Карпати, де злучились з двома іншими групами. Спочатку в гори більшовики не заходили, і ми жили деякий час спокійно. Але вже пізньої осені почалися щораз частіші бої, і тоді наш шпиталь поповнився і праці в ньому було дуже багато.

Одного дня, було це 7 січня 1946 року, в саме українське Різдво, оточили нас більшовики потрійним перстеном. Рятунку не було. Командир дав кожному з нас ручну гранату, щоб вбили себе в останній хвилині. Бій ішов завзятий, нерівний, ішов і не переставав. Капелян нашого шпиталю, старенький священик-інвалід, три години молився перед дерев'яним хрестом і весь час просив: „Поможи їм, Христе, не дай марно погубити наші душі!". Ми молилися усі з ним. І тоді сталося чудо.

На підмогу прийшла з другої сторони Карпат велика група повстанців і, напавши на більшовиків ззаду, прорвала перстень. Казав командир тієї групи, що вони нічого не знали про наше становище. Але прийшов до нього молодий юнак з запискою, в якій просилося помочі. Хто був цей юнак, звідкіля він прийшов та хто його послав, ми ніколи не дізналися. З нашої групи він не міг бути, бо ми були оточені. Тоді почали говорити про чудо. Я довго думала над цією подією і врешті прийшла до переконання, що коли Бог творив чуда в часах Старого Заповіту, чому не міг цього зробити в теперішні часи?

Влітку 1946 року нашу групу розбили дощенту. Більшовиків було в десять разів більше від наших. Тоді згинула в бою моя подруга Оля. Наш шпиталь був дуже добре захований у гірській великій ущелині і, помимо докладних розшуків, нас не найшли. Нас врятувалося вісім осіб. Шпитальний лікар, старенький священик, двоє інвалідів без одної руки, двоє без ока, один з виламанною щогою і я.

Три тижні ніхто до нас не навідувався, ми не знали, що діється довкола. Ми були без зв'язку. Це було ознакою, що про нас ніхто не знає. Харчі почали нам закінчуватися, хоч я розпоряджала ними дуже ощадно. Одного дня я зі страхом ствердила, що в нашій коморі залишилося всього пів мішка борошна. Ще тиждень і нам грозила голодова смерть, а зв'язку не було.

Тоді заявив нам наш о. Володимир, що він піде шукати зв'язку. Ми не здержували його, хоч ніхто з нас не вірив, що цей 77-літній, зі штивною ногою старець, дійде до мети. Від його відходу минуло ще два тижні. Бараболя скінчилася, і ми вже два дні нічого не їли. Але цього ж таки полудня не смерть загостила до нас, а зв'язковий, який приніс нам харчі, гроші й наказ іти на Захід. О. Володимир таки добився до якоїсь групи і вислав нам поміч. Зараз наступного ранку ми вибралися в дорогу. Ми пройшли були вже шматок дороги, як я пригадала собі щось і вернулася. Лікар сердився на мене, казав, не поведеться нам у дорозі. Але нам повелося напричуд добре. А те, за чим я вернулася, був дерев'яний хрест, який стільки разів врятував наш шпиталь. Хто зна, чи без цього хреста пройшли б ми були три кордони, вже тоді дуже добре бережені.

1 жовтня 1946 року опинилися ми в англійській зоні Австрії. Там я розпрошаралася зі своїми товаришами. Як я дісталася до Палестини, це вже не належить до теми моїх споминів.

Опинившись у новій батьківщині, я пообіцяла собі поінформувати світ про українців та їхню геройську УПА. Нагода, одначе, довго не траплялася, я була сірою людиною, а таких світ не радо вислухує. Але тепер, коли стала я працювати в міністерстві й мій підпис відомий не одному дипломатові, я сповнюю свій обов'язок. Я звертаюся до свободолюбного світу й остерігаю його, щоб не легковажив собі українського питання, бо тільки вільна Українська Держава буде запорукою і доказом справедливого миру в світі.